

प्रकरण पाचवे

उपसंहार

प्रकरण पाचवे

उपसंहार

महाराष्ट्राच्या अनेक राजकीय, सामाजिक, आर्थिक चळवळी यशस्वी करण्यात मराठी वृत्तपत्रांचे योगदान अतिशय महत्वाचे ठरले आहे. कोल्हापूर हे दक्षिण महाराष्ट्रातील एक अग्रगण्य शहर आहे. धार्मिक, सामाजिक, आर्थिक, शैक्षणिक प्रगतीमुळे लोकांना कोल्हापूर दक्षिण काशी वाटते. बहुजन समाजाला कोल्हापूर ही आपली उध्दार भूमी वाटते. कोल्हापूरला ज्याप्रमाणे ऐतिहासिक परंपरा लाभली आहे, तसेच राजर्षी शाहूंच्या अस्पृश्य उध्दारक कार्यामुळे येथे सामाजिक क्रांतीचा वारसाही लाभला आहे. अशा या कोल्हापूरात अनेक वृत्तपत्रे आपल्या कार्यांनी तेजस्वी इतिहास निर्माण करून काळाच्या पडद्याआड गेली आहेत. परंतु संस्थानी काळात जन्माला आलेले व स्वातंत्र्योत्तर काळातही आपल्या ध्येयाशी एकनिष्ठ राहून वाटचाल करणारे दक्षिण महाराष्ट्रात एक लोकप्रिय ठरलेले दैनिक म्हणजे 'सत्यवादी' होय.

सत्यवादी ज्या काळात कोल्हापूरात निघाला, त्यावेळी असणा-या वृत्तपत्रांचे स्वरूप जुनाट होते. त्यांचा खपही मर्यादित होता. आधुनिक स्वरूपाचे वृत्तपत्र कोल्हापूरात प्रथम कोणते निघाले असा विचार केला तर 'सत्यवादी'चे नाव डोळ्यापुढे येते. जातीयवादी वर्चस्वाविरुद्ध व जुलूमाविरुद्ध लढा देणा-या व स्वातंत्र्योत्तर काळात लोकशाहीचा पुरस्कार करणा-या 'सत्यवादी' वृत्तपत्राची गाथा स्फूर्तीदायक आहे. सुरुवातीपासूनच 'सत्यवादी'ने वृत्तपत्राचा एक आदर्श निर्माण केला आहे. कोणत्याही दडपणाविरुद्ध, जुलूमाविरुद्ध सत्यवादी सतत झगडला आहे. प्रखर ध्येयवाद व पुरोगामी धोरण यामुळे सत्यवादीने महाराष्ट्राच्या वृत्तपत्र सृष्टीत मानाचे स्थान मिळविले आहे.

सत्यवादीच्या या यशाचे सर्व श्रेय जाते ते सत्यवादीच्या सतत ६० वर्षे संपादकत्व अरणा-या पद्मश्री पत्रकार बाळासाहेब पाटील यांना होय. दैनिक सत्यवादीला सतत आधुनिक स्वरूप देण्याचा प्रयत्न सत्यवादीकारांनी केला. त्यामुळेच महाराष्ट्राच्या वृत्तपत्र सृष्टीतील बाळासाहेब पाटील यांची कामगिरी वैशिष्ट्यपूर्ण ठरली आहे. याला कारण बाळासाहेब पाटील यांचे व्यक्तीमत्व आहे. बाळासाहेब पाटील यांच्याबद्दल यशवंतराव चव्हाण यांनी लिहिले आहे 'बाळासाहेबांची व्यक्तीमत्व बहुरंगी आहे. ते समाजातील सर्व थरातील लोकांच्या संगतीत विसावताना दिसतात, त्यांच्या जीवनाशी एकरूप होतात. ग्रामीण जीवनातही ते तितकेच तल्लीन झालेले दिसतात आणि यामुळेच सामाजिक सुधारणा अथवा विविध प्रश्नासंबंधी त्यांचे सत्यवादीतील लिखाण परिणामकारक ठरले आहे.'

झुंजार संपादक -

आपल्या मताचा निर्भिडपणे पुरस्कार करणारे व पुरोगामी विचारांचे नियतकालिक म्हणून आजच्या दैनिक 'सत्यवादी'ने लोकप्रियता मिळविली आहे. याचे श्रेय बाळासाहेब पाटील यांच्या संपादकीय कौशल्याला व कर्तृत्वाला आहे. 'संपादक हा बहुरंगी, बहुदंगी असावा लागतो. त्याची सर्व विषयात पारंगतता असावी लागते. संपादकाच्या पुरोगामी विचाराला लोकप्रशिक्षणाची धार असावी लागते. जनतेची दुःखे समजून घ्यावयाची असतील तर त्याने जनतेत मिसळले पाहिजे. चार भिंतीच्या आड आणि ऑफिसमधील खुर्चीत बसून त्याला जनता संपर्क केव्हाही साधता येणार नाही'. संपादक कसा असावा याबद्दलचे बाळासाहेब पाटील यांचे हे विचार होते.' हे संपादकाचे सर्वच गुण सत्यवादीकारांमध्ये होते. थोडक्यात संपादक कसा असावा याचे मूर्तीमंत उदाहरण म्हणजे सत्यवादीकार बाळासाहेब पाटील होते. संपादकाला आवश्यक असलेला स्पष्ट वक्तेपणा,

स्वतःचे मत प्रभावीपणे मांडण्याची हातोटी, घडाडी व पुरोगामी दृष्टीकोन हे संपादकाचे गुण बाळासाहेब पाटील यांनी आत्मसात केल्यामुळे ते यशस्वी संपादक ठरले.

अग्रलेख हा वृत्तपत्राचा प्राण असतो. सत्यवादीचे अग्रलेख जसे चुरचुरीत, सडेतोड तसेच माहितीपूर्ण व उद्बोधक असतात. नवे नवे पण समाज आणि राष्ट्र हिताचे विषय शोधून काढून उपेक्षितांच्या गुणाची वाहवा करणारे, वाचकांना बहुश्रुत बनविणारे सत्यवादीने अग्रलेख मराठी भाषेचे भूषण ठरावेत असे आहेत. सत्यवादीकारांचे विस्तृत, खोल आणि विविध विषयावरील मननीय वाचन पुरोगामी विचारसरणी, दूरदृष्टी यांचा प्रत्यय आणून देणारे अग्रलेख आहेत. राजकारण, समाजकारण, साहित्य, शिक्षण इत्यादी सर्वच विषयांत त्यांची लेखणी एकसारखी चालत होती. म्हणून त्यांच्याबद्दल 'सत्यवादी'च्या सुवर्ण महोत्सवी प्रमुख पाहुणे असणारे तामीळनाडूचे त्या वेळचे राज्यपाल ना. के. के. शहा यांनी गौरवोद्गार काढले आहेत. ते म्हणतात 'सत्यवादीकार यांच्यासारखे अलौकीक व्यक्तीमत्व असणारे पत्रकर्ते महाराष्ट्रात काय परंतु सर्व भारतात क्वचितच सापडतील. असामान्य आणि असाधारण अष्टपैलू व्यक्तीमत्वाच्या सत्यवादीकारांनी भारतातील लोकशाही राज्य व्यवस्थेचा पाया भक्कम करण्यात महत्त्वाची भागीदारी केली आहे.'

अग्रलेखाची शीर्षके व भाषा शैली -

संपादक आणि त्यांचे वर्तमान यांची नेमकी भूमिकाच अग्रलेखात येत असते. सत्यवादीचे 'नरबळी देण्याचा राक्षसी प्रकार', 'आंतरराष्ट्रीय विवाहानेच एकात्मता येईल', 'वर्णव्यवस्थेचा संहारक महात्मा बसवेश्वर', 'हरिजनांना जोतिबा भेटला' इ. अग्रलेख त्यांच्या शीर्षकावरूनच सत्यवादीकारांच्या पुरोगामी भूमिकेचे स्पष्टीकरण करतात. त्यांची परखड समर्पक शीर्षके संपूर्ण अग्रलेखात काय असेल याची कल्पना देण्यास पुरेशी आहेत.

अग्रलेख वाचनीय होणे हे त्या अग्रलेखाच्या भाषा शैलीवरही अवलंबून असते. सत्यवादीकारांची भाषा शैली ही अत्यंत सोपी, प्रत्येक लहान थोर वाचकास सहज आकलन होणारी आहे. सत्यवादीकारांचे उच्च शिक्षण झाले नव्हते पण त्यांनी जे साध्या सोप्या भाषेत विचार मांडले होते तेच वाचनीय ठरले. 'सुवर्ण वेडा भारत देश', 'राष्ट्रीयकरणाचे अव्यवहार्य खूळ', 'घाम आणि रक्तातून देश संपन्न होईल' इत्यादी अवघड विषय त्यांच्या सोप्या भाषेमुळेच वाचकास समजतात.

सत्यवादीकारांची भाषा सोपी होती, तशी ती परखडही होती. सत्यवादीकारांना बुवाबाजी, अंधश्रद्धा याची चीड होती, म्हणूनच ते याविरुद्ध लिहिताना अत्यंत परखड भाषा वापरत होते. 'या नरपशूंना कठोर शासन करा', 'हे शंकराचार्य की नरपशू' या त्यांच्या अग्रलेखावरून त्यांची भाषा शैली किती परखड असेल याची जाणीव होते.' त्यांच्या भाषेचे आणखी एक वैशिष्ट्य म्हणजे त्यांच्या लिखाणात अनेकदा इंग्रजी प्रच्युर मराठी शब्द दिसतात, उदा. केंद्र ऐवजी सेंटर, विद्यापीठ ऐवजी युनिव्हर्सिटी, इत्यादी शब्द होते.

एकंदर 'सत्यवादी' कडे पाहताना एक गोष्ट लक्षात येते, ती म्हणजे सत्यवादीच्या यशात सत्यवादीकारांचे योगदान अतिशय महत्वाचे आहे. 'सत्यवादी' हे सत्यवादीकार बाळासाहेब पाटील यांचे जीवन होते. त्यांच्या रुपाने आपल्या समोर पत्रकारितेचा मूर्तिमंत इतिहासाच उभा राहतो. सत्यवादीकारांनी सतत ६० वर्षे पत्रकार, संपादकता यशस्वी करून वृत्तपत्र व्यवसायातील नव्या पिढीसमोर एक आदर्श ठेवला आहे. सत्यवादीकार बाळासाहेब पाटील यांच्या कार्याबद्दल २४ ऑगस्ट, १९७४ रोजी गोव्याच्या मुख्यमंत्री सौ. शशिकला काकोडकर यांनी गौरवोद्गार काढताना सांगितले की, 'सत्यवादीकार हे वृत्तपत्रांद्वारे सामाजिक जागृती व लोकशिक्षण देणारे आहेत. त्यांनी आपल्या कार्याद्वारे बहुजन समाजातील

तळमळीचे कार्यकर्ते म्हणून अढळ स्थान मिळविले आहे.” सौ. काकोडकर यांचे उद्गार खरोखरच यथार्थ आहेत.

कोल्हापूर संस्थान विषयक सत्यवादीची भूमिका -

दै. सत्यवादीची स्थापना प्रथम ब्रिटीश हद्दीत झाली. तरी १९३० पासून सत्यवादी कोल्हापूरात सुरु झाला. सत्यवादीकार बाळासाहेब पाटील यांनी सत्यवादीची स्थापना करतानाच राजर्षी शाहूंच्या तत्वाचा प्रसार करणे हे ध्येय समोर ठेवले होते. त्यामुळे दै. 'सत्यवादी'चे सुरुवातीपासूनचे धोरण कोल्हापूर संस्थानचा पुरस्कार करणारे होते. सत्यवादीच्या सुरुवातीपासून कै. राजाराम महाराज यांचा सत्यवादी व सत्यवादीकार यांच्यावर विशेष लोभ होता. १९३३ साली राजाराम महाराजांचा वाढदिवस सत्यवादीमध्ये साजरा करण्यात आला. राजाराम महाराजांनीही सत्यवादीकारांना दरबारातही मानाची जागा दिली होती. राजाराम महाराजांच्या विश्वासाला पात्र ठरलेले कार्यकर्ते म्हणून सत्यवादीकार बाळासाहेब पाटील होते.

राजाराम महाराजांनी गादीवर येताच करवीर इलाखा पंचायतीची स्थापना करून स्थानिक स्वराज्याचा कारभार प्रजेच्या हवाली केला. सामाजिक सुधारणा त्यांनी केल्या. त्या राजर्षी शाहूंच्या सुधणारणाचे पुढील पाऊलच मानावे लागेल. राजाराम महाराज अत्यंत शिक्षणप्रेमी होते. कोल्हापूर हे कलापूर रहावे अशी त्यांची तळमळ होती. त्यामुळेच त्यांनी लाखो रुपये खर्चून 'कोल्हापूर सिनेटोन' व 'शालिनी सिनेटोन' या दोन बोलपट कंपन्यांची स्थापना केली. अशा कोल्हापूरच्या महान त्यागी छत्रपतींच्या कार्याचा गौरव करणे, त्यांचे सामाजिक, राजकीय, शैक्षणिक कार्य केवळ कोल्हापूरातच नव्हे तर सत्यवादीच्या माध्यमातून संपूर्ण दक्षिण महाराष्ट्रातील जनतेला कळविण्याचे कार्य सत्यवादीकारांनी केले.

कोल्हापूरत व्हीनस चौकात छत्रपती राजाराम महाराजांचा पुतळा उभारण्याची कल्पनाही मुळची सत्यवादीकार पाटील यांचीच आहे. २६ नोव्हेंबर, १९४० रोजी राजाराम महाराजांचा स्वर्गवास झाल्यानंतर लगेच ३० नोव्हेंबर, १९४० रोजी महाराज यांच्या जीवन कार्याचा दर्शन घडविणारा सत्यवादीचा एक विशेषांक काढला. यामध्येच सत्यवादीकारांनी म्हटले होते की, 'राजाराम छत्रपतीचा एक भव्य पुतळा कोल्हापूरत उभारण्यात यावा, त्यासाठी राजाराम महाराज स्मारक कमिटीचीही स्थापना करण्यात यावी' ही सत्यवादीकारांची इच्छा यानंतर ४२ वर्षांनी पूर्ण झाली.' यावेळी यामध्ये सत्यवादीकारांचा पुढाकार फार मोठा होता.

राजाराम महाराजांच्या नंतर रीजन्सी कौन्सिल कारभार सुरु झाला. परंतु यावेळी १९४० पासून जुलै १९४२ पर्यंत ताराबाईसाहेब यांना रीजन्सीचे अधिकार मिळेपर्यंत कोल्हापूरत जी चळवळ झाली, यामध्ये सत्यवादीकार व दैनिक सत्यवादीयांचा सहभाग फार मोठा होता. दत्तक प्रकरण जे १९४० नंतर लगेच झाले त्यामध्ये सत्यवादीकारांनी हिंदुस्थान सरकारकडे दत्तक घेण्याचा अधिकार श्री पु.मा. ताराबाईसाहेब यांना आहे, त्यांच्या इच्छेप्रमाणे त्यांना दत्तक घेण्याची परवानगी द्यावी असे आग्रही मत मांडलेले दिसते.'

कोल्हापूर संस्थानातील प्रजा परिषद ही एक अत्यंत महत्वाची चळवळ होती. १९३९ मध्ये स्थापन झालेल्या या चळवळीची माहिती दै. सत्यवादीमध्ये १९४२ नंतर अधिकतर दिसते. १९४२ नंतर प्रजा परिषदेच्या कार्याचा गौरव करणारे अग्रलेख, त्यांच्या कार्याची माहिती देणारी पत्रके, प्रजा परिषदेच्या सभा, बैठका यांना योग्य स्थान दिले होते. परंतु प्रजा परिषदेमधील फूट, मतभेद यावर सत्यवादीकारांनी परखड भाषेत टीका केली आहे. प्रजा परिषदेचे कर्तव्य काय आहे? प्रजा परिषदेचे मंत्रीमंडळ स्थापन झाल्यावर त्यांची कामे याविषयी सतत विचार सत्यवादीकारांनी मांडल्याचे दिसते.

१९४७ मध्ये भारत स्वातंत्र्य झाल्यावर भारत सरकारने अनेक संस्थाने भारतात विलीन करण्यास सुरुवात केली. त्यामुळे विलीनीकरणाची चळवळ कोल्हापूरातही सुरु झाली होती. दै. सत्यवादी व सत्यवादीकारांची विलीनीकरणासंबंधी भूमिका ही काहीशी संदिग्ध वाटते. सुरुवातीला विलीनीकरणाला बहुजन समाजाचा विरोध होता. विलीनीकरणाच्या प्रश्नावरूनच प्रजा परिषदेचे भाई माधवराव बागल यांचा व रत्नाप्पा कुंभार यांचा असे दोन गट स्पष्ट झाले. भाई माधवराव बागल यांच्या गटाचा विलीनीकरणाला विरोध होता. तर रत्नाप्पा कुंभार यांच्या गटाची भूमिका विलीनीकरण व्हावे अशी होती. यावेळी सत्यवादीकारांनी विलीनीकरण विरोधी भाई माधवराव बागल गटाची बाजू घेतलेली दिसते. विलीनीकरण नको म्हणणा-या लेखांना सत्यवादीत त्यांनी प्राधान्य दिले होते.

याच वेळी इतर संस्थाने जी विलीन होत होती त्यांची वर्णने, बातम्या याही सत्यवादीमधून प्रकाशित केलेल्या दिसतात.

विलीनीकरण व्हावे म्हणणा-यांचे बहुमत होवू लागले. कोल्हापूरच्या विलीनीकरण प्रश्नावर भारत सरकारने ज्यावेळी अधिक लक्ष दिले त्यावेळी सत्यवादीकारांचा विरोध कमी झालेला होता. परंतु विलीनीकरणानंतर निर्माण होणा-या प्रश्नावर सतत चर्चा केलेली दिसते. महान परंपरा असणा-या या कोल्हापूर संस्थानचे अंतर्गत प्रश्न भारत सरकारने या परंपरेला बाधा न येता सोडवावेत हीच सत्यवादीकाराची तळमळीची इच्छा होती.

राजर्षी शाहू -

कोल्हापूर संस्थानवर येथील संस्कृती, परंपरा यांचा सतत अभिमान बाळगणा-या सत्यवादीकारांचे राजर्षी शाहू महाराज हे दैवत होते. त्यामुळेच सत्यवादीच्या

सुरुवातीलाच अत्यंत धाडसाने 'शाहू खास अंक' यासारखा क्रांतीकारक अंक सत्यवादीकारांनी काढला होता. यानंतर सतत शाहू महाराजांच्या कार्याचा गौरव करणारे अग्रलेख सत्यवादीमध्ये दिसतात. १९७४ मध्ये शाहू जन्मशताब्दी वर्षानिमित्त जो दै. सत्यवादीचा 'शाहू खास अंक' काढला. या खास अंकाची सत्यवादी गिल्डच्या कार्यकर्त्यांनी हत्तीवरून मिरवणूक काढली. हा खास अंक प्रकाशन सोहळा अवर्णनीय असा होता." राजर्षी शाहूंच्या कार्याविषयी सत्यवादीकारांची निष्ठा सत्यवादीच्या अनेक पानावर व अंकावर दिसते.

महाराणी ताराराणी संबंधी विपुल लेखन -

करवीर राज्य संस्थापिका महाराणी ताराबाईबद्दल सत्यवादीकारां अतिशय आदर होता. ताराबाई चित्र हे सत्यवादीकारांचे एक वेडच मानावे लागेल. दैनिक सत्यवादीने ताराबाईविषयी जितकी माहिती प्रकाशित केली असेल इतकी माहिती कोणत्याही दैनिकाने अथवा साप्ताहिकाने दिली नसेल. ताराबाईच्या चरित्रावर हजारो व्याख्याने सत्यवादीकारांनी दिली होती. ताराबाईच्या महान कार्याचे गौरव करण्यास सत्यवादीकारांची वाणी व लेखनी सदैव तत्पर असत होती. सत्यवादीच्या दर रविवारच्या अंकातून सत्यवादीकारांनी संपूर्ण स्वातंत्र्य सौदामिनीचे चरित्र प्रकाशित केले होते." सत्यवादीकारांच्या प्रेरणेने व पुढाकारानेच कोल्हापूरच्या पूर्व प्रवेशद्वारावर ताराबाईचे भव्य स्मारक उभे राहिले.

कोल्हापूर संस्थान, राजाराम महाराज, शाहू महाराज, ताराबाई यांच्याविषयी माहिती, त्यांच्या कार्याचा गौरव करण्याचे धोरण सत्यवादीकारांचे होते, हे दैनिक सत्यवादीच्या अंकावरून दिसते.

सामाजिक कार्यातील 'सत्यवादी' चे योगदान -

महाराष्ट्रात वृत्तपत्राचा जन्म सामाजिक ध्येयवादातून झाला. ही मूळची प्रेरणा जागृत ठेवणारे सत्यवादीकार हे एकमेव संपादक आहेत. महाराष्ट्रात आगरकरांनी सामाजिक बांधीलकीची उच्च परंपरा निर्माण करून ठेवली होती. ती जोपासण्याचे कार्य सत्यवादीकारांनी केले आहे.

राजकारण कोणाला सुटले नाही परंतु राजकारणावर लिहिलेल्या विषयांपेक्षा सत्यवादीकारांनी अधिक लिहिले आहे ते सामाजिक व धार्मिक विषयांवर. त्यांचे मन या विषयात अधिक रमत होते. ते विज्ञानाचे पुरस्कर्ते होते. त्यामुळेच अंधश्रद्धेवर टीका करताना त्यांची लेखणी व वाणी अग्रेसर होती.

सत्यवादीकार बाळासाहेब पाटील यांचा जन्म जैन धर्मात झाला होता. परंतु त्यांचे विचार अत्यंत पुरोगामी होते. त्यांनी लिहिलेल्या अग्रलेखावरून हे त्यांचे विचार स्पष्ट होतात. ते जैन धर्मातील शुध्दीकरणाविषयी लिहितात की, 'जैन धर्म हा कडक सोवळा धर्म आहे. यामध्ये शुध्दी चळवळीला थारा नाही ही सनातन्यांची जी समजूत आहे ती अत्यंत चुकीची आहे. कारण प्राचीन काळात जैन धर्मात अनेक शुध्दीकरण समारंभ झाले आहेत.'"

जैन धर्मातील बुवाबाजीवर सत्यवादीकारांनी परखड टीका केली. जैन धर्मातील मिश्र विवाहास पाठींबा देण्याचे धणोरण कायम ठेवलेले म्हणून जून १९४३ मध्ये आण्णासाहेब लट्टे यांच्या मुलने आंतरजातीय विवाह होताच सत्यवादीकारांनी या विवाहाचे अभिनंदन करून या विवाहाला पाठींबा व्यक्त केला. विधवा विवाहाचा पुरस्कार करणारे व जैन धर्मात विधवा विवाह होणे किती आवश्यक आहे हे सांगणारी लेखमाला

सत्यवादीमधून 'विधवा विवाह पुरस्कार' या नावाखाली सत्यवादीकारांनी संस्थान काळात सुरु केली होती. यावरून सत्यवादीकारांचे पुरोगामी धोरण दिसून येते.

अस्पृश्य उध्दाराचे कार्य -

सत्यवादीकार बाळासाहेब पाटील यांची राजर्षी शाहू, महात्मा फुले व डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर ही दैवते होती. त्यांच्या कार्याचा व विचारांचा प्रसार करण्याचे धोरण सत्यवादीकारांनी दै. सत्यवादीच्या माध्यमातून सातत्याने ठेवलेले दिसते. केवळ वृत्तपत्रातून अस्पृश्य उध्दाराविषयक सत्यवादीकारांनी विचारच मांडले नाहीत तर अगदी सत्यवादीच्या स्थापनेपासून सत्यवादीकार अस्पृश्य उध्दारक चळवळीमध्ये अग्रणी होते. १९२९ मध्ये आपल्या कोथळी गावात शिरोळ तालुका बहिस्कृत परिषद पार पाडली होती. सहभोजनात त्यांचा सहभाग फार मोठा होता. निर्भीडकार अनंत गद्रे यांनी सुरु केलेल्या सहभोजन चळवळीला दक्षिण महाराष्ट्रात कार्यरत ठेवण्याचे कार्य सत्यवादी वृत्तपत्राने व सत्यवादीकार बाळासाहेब पाटील यांनी केले. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर, महात्मा फुले यांच्या विचारांचा प्रसार करण्याचा सत्यवादीकारांनी विडाच उचलला होता. त्यामुळे आंबेडकरांच्या धर्मातरांचे सत्यवादीकारांनी स्वागत केले. महात्मा फुले यांच्या जयंतीनिमित्त महाराष्ट्र शासनाने सुट्टी जाहीर करावी, त्यांच्या नावाचे पोस्टाचे तिकीट छापवे हे सांगण्याचे धाडस प्रथम सत्यवादीनेच केले.

आंतरजातीय विवाहासंबंधी सत्यवादीकाराचे विचार फारच पुरोगामी होते. सत्यवादीच्या सुरुवातीस पुण्यातील खान-पाणंदीकर या आंतरजातीय विवाहाच्या वेळी पुरस्कार करण्याची जी उत्सुकता सत्यवादीकारामध्ये होती ती अखेरपर्यंत राहिली. त्यांच्या १९७० च्या ऑक्टोबर महिन्यातील 'आंतरजातीय विवाहानेच राष्ट्रीय एकात्मता येईल' हा अग्रलेखच त्यांच्या विचाराचे प्रतिक आहे. या अग्रलेखात त्यांनी आंतरजातीय विवाहामुळे राष्ट्रीय एकात्मता कशी साधेल यांचे अतिशय चांगले विवेचन

केले होते. पुराणातील, इतिहासातील उदाहरणे येथे देऊन सध्या जो प्रांताप्रांतात संघर्ष सुरु आहे तो मिटविण्याचा एकच रामबाण उपाय म्हणजे आंतरप्रांतीय, आंतरजातीय विवाह होय असे मत व्यक्त केलेले दिसते.¹³ सत्यवादीकार आंतरजातीय विवाहाचा पुरस्कार करण्याबरोबर विवाह होणा-या वधूवरांचे अभिनंदन करित, त्यांच्या या आंतरजातीय विवाहावर समाजातील लोकांकडून प्रतिक्रिया व्यक्त करणारे लेख मागवून ते प्रकाशित करित.

स्त्री विभाग -

सत्यवादीमधून अनेक क्रांतीकारक व आकर्षक सदरे सुरु झाली होती. १९३४ मध्ये असेच एक क्रांतीकारक सदर सुरु केले ते म्हणजे 'स्त्री विभाग' होय. संस्थानी वातावरणात स्त्रीयांसाठी वेगळा विभाग सुरु करणारे, यासाठी स्वतंत्र पदवीधर स्त्री संपादिका असणारे सत्यवादी हे एकमेव वृत्तपत्र असेल.¹⁴ या विभागातून अनेक स्त्रियांनी संपादक म्हणून काम केले, तसेच अनेक लेखिका सत्यवादीच्या याच विभागातून पुढे आल्या.

शिक्षण विभाग -

सत्यवादीकार बाळासाहेब पाटील यांचे अल्प शिक्षण झाले होते मात्र त्यांचे विचार पदवीधराला लाजवेल असे होते. त्यांच्या अग्रलेखाच्या सोप्या सुटसुटीत नावावरून त्यांचे शिक्षण विषयक विचार लक्षात येतात. उदा. 'शिक्षण कार्यक्षम कसे होईल?', 'स्त्री शिक्षणाचे कार्य सरकारने चालविले पाहिजे', 'शालेय शिक्षणातील डोईजड अभ्यासक्रम', 'समर्थ व समृद्ध भारत घडविणारे शिक्षण पाहिजे', देशामध्ये शिक्षणाचा प्रचंड प्रसार झाला. परंतु गुणवत्ता कमी झाली त्यावेळी सत्यवादीकाराचे शिक्षणविषयक विचार अत्यंत तळमळीचे होते. त्यांचे हे विचार एखाद्या शिक्षण तज्ञाला शोभणारे असे होते. मात्र हे विचार व्यवहारी होते.

सत्यवादीकारांचे आणखीन वैशिष्ट्य म्हणजे सत्यवादीचे खास अंक होय. अनेक वेगवेगळ्या विषयांवर हे खास अंक प्रकाशित केले आहेत. जसे व्यक्तीच्या जीवन कार्यावर हे खास अंक काढले तसे सत्यवादीकारांनी अनेक सामाजिक, आर्थिक विषयावरही खास अंक काढले. त्यामुळे ना. उमाशंकर दिक्षीत यांनी सत्यवादीकाराविषयी म्हटले आहे 'देशभर कोठेही पहावयास न मिळणारे खास अंक काढणारे सत्यवादीकार हे होते'." सत्यवादीच्या 'खास अंका'मुळे सत्यवादीकार वृत्तपत्र सृष्टीत खास अंकाचे बादशहा बनले.

सत्यवादीकार व सत्यवादीच्या यशाचा वाटा सत्यवादीच्या संपादक मंडळातील काही निवडक सदस्यांनी उचलला होता. त्यांचा नामनिर्देश केला तर तो अप्रस्तुत होणार नाही. कारण ही मंडळी पुढे स्वतंत्र वृत्तपत्राची संपादक म्हणून यशस्वी ठरली आहेत. सर्वस्वी ल.र. भिडे हे सत्यवादीचे पहिले सहसंपादक, १९३३ पासून शं.लं. चिटणीस हे होते. दै. लोकसेवकचे संपादक राजकवी शंकरराव भोसले हे सुरुवातीस व्यवस्थापक म्हणून होते. कादंबरीकार प.स. देसाई व दै. 'समाज' चे संपादक कै. सर्जेराव पाटील, ५-७ वर्षे सत्यवादीचे सहसंपादक होते. पुढारीकार ग.गो. जाधव हेही प्रथम काही काळ सत्यवादीत होते. सध्याचे आघाडीचे विनोदी लेखक रमेश मंत्री पूर्वी सत्यवादीचे सहसंपादक करीत होते. स्व. तुकदेव कुलकर्णी हे सत्यवादीचे निर्भीड बातमीदार व स्वतंत्र लढयात भाग घेणारे होते. दै. राष्ट्रभक्तीचे दीनानाथ भोसले, यू.एन.आय.चे प्रमुख डी.ए. कुलकर्णी, उत्तम वयते पी.बी. पवार इ. अनेकांनी सत्यवादीतून उच्च प्रतीचे लिखाण केले." याला कारण सत्यवादीकार बाळासाहेब पाटील यांनी कोल्हापूरच्या सार्वजनिक जीवनात सत्यवादी हे 'आद्यपीठ' बनविले होते. त्यामुळेच ज्यांना वृत्तपत्र सृष्टीचे आकर्षण होते त्यांना सत्यवादीचा आधार मोलाचा वाटे. यामुळेच सत्यवादीच्या माध्यमातून अनेक लेखक, संपादक, पत्रकार, बातमीदार पुढे आलेले दिसतात.

संस्थान काळात १९२६ साली पाक्षिक म्हणून सुरु झालेल्या सत्यवादीचा साप्ताहिक, द्विसाप्ताहिक, सायंदैनिक आणि दैनिक असा प्रवास होण्यास १९५३ साल उजाडले. संस्थान काळात स्थापना झाल्यामुळे व कोल्हापूर संस्थान बहुजनाचे अभिमानाचे स्थान असल्यामुळे कदाचित सत्यवादीचे धोरण पूर्णतः संस्थानच्या बाजूचे झाले असावे. त्यामुळेच विलीनीकरणाच्या वेळेस सत्यवादीची भूमिका संदिग्ध वाटते. सत्यवादीकार जन्माने जैन धर्मिय होते. परंतु त्यांनी नेहमीच जैन धर्मातील बुवाबाजी व कर्मकांड यांना विरोध केला. त्यासाठी प्रसंगी स्वधर्मीयांकडूनच बहिष्कारही सहन केला. आंतरजातीय व आंतरप्रांतीय विवाहाबाबतची त्यांची मते ही काळाच्या खूप पुढे होती. अस्पृश्यतेच्या बाबतीत त्यांनी नेहमीच डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या भूमिकेचा पुरस्कार केला.

‘सत्यवादी’ हे त्यांच्या हातात असलेले एक साधन होते आणि या साधनाचा नेमका कोठे आणि कसा वापर करावयाचा याची कला सत्यवादीकारांना चांगलीच अवगत होती. त्यामुळेच पंढरपूरच्या बडव्याविरुद्ध अग्रलेख लिहिताना ‘कब्जेगहाण विठोबा’ यासारखे अत्यंत परखड व समर्पक शिर्षक ते देताना दिसतात.

एकूणच तत्कालिन सामाजिक प्रश्नांना किमान वाचा फोडण्याचे महत्वाचे काम केले. सातत्याने पुरोगामी भूमिकेचाच प्रसार करून काही अंशी जनमत तयार केले, हे मान्यच करावे लागते. संख्यात्मक दृष्ट्या सत्यवादीचा प्रसार आजच्या आधुनिक दैनिकाच्या स्पर्धेत उतरण्याजोगा नसला तरी लोकजागृतीचे जे काम अत्यंत स्थीरपणे आणि सातत्य राखून ‘सत्यवादी’ने केले तेच त्याचे गुणात्मक यश आहे. आजदेखील ‘सत्यवादी’चा म्हणून एक वाचक वर्ग टिकवून ठेवणे हेदेखील महत्वाचे आहे. समाज प्रबोधनाच्या जगन्नाथाच्या रथाला ‘सत्यवादी’नेही साथ दिली होती हे विसरता येणार नाही.

संदर्भ

१.	दै. सत्यवादी	सुवर्ण महोत्सव अंक, १९७५	पृ. २१
२.	संपा. हेरवाडे श्रीधर	सत्यवादीकार बाळासाहेब पाटील - पत्रकारिता हिरक महोत्सव अंक, १९८४	पृ. ७५
३.	कित्ता	-	पृ. ९५
४.	कित्ता	-	पृ. ११७
५.	कित्ता	-	पृ. ९४
६.	कित्ता	-	पृ. ९
७.	पाटील बा.आ.	जीवनचक्र	पृ. ५९
८.	प्रा. हेरवाडे श्रीधर	उ. नि.	पृ. ७९
९.	पाटील बा. आ.	उ. नि.	पृ. ८५
१०.	प्रा. हेरवाडे श्रीधर	उ. नि.	पृ. ३३
११.	दै. सत्यवादी	सुवर्ण महोत्सव अंक, १९७५	पृ. ७३
१२.	दै. सत्यवादी	१० जून, १९३६	पृ. १४
१३.	दै. सत्यवादी	१७ ऑक्टोबर, १९७०	पृ. २
१४.	दै. सत्यवादी	सुवर्ण महोत्सव अंक, १९७५	पृ. ५७
१५.	प्रा. हेरवाडे श्रीधर	उ. नि.	पृ. ९४
१६.	कित्ता	-	पृ. ५१